

דשמיא

בסייעתא

שליש במקרא

גליון 15

לעולם ישלש אדם שנזתיו שלישי במקרא

פרשת בהעלותך ה' אלפים תשע"ח

מגזין תנ"ך ללימוד והעמקה בנושאים וסוגיות בכתבי הקודש

ההספק השבועי:

תורה: פרשת בהעלותך

נביאים: מלכים א פרקים ח-יב

כתובים: תהלים פרקים ל-מ

תוכן העניינים:

ג	תמצית העניינים
ד	שערי תהלים
א	פרשני המקרא - רבי אברהם בן-רמוך

דבר המערכת

בשבועיים האחרונים לא עלה בידינו להוציא לאור את הגליון. השבוע אנו שבים ומוציאים את הגליון בסייעתא דשמיא, ונשתדל להמשיך ולהביא בפניכם גליונות טובים ומועילים ככל שנצליח.

למרות שהגליון לא יצא, וכן בעתיד אם יהיו שבועות שלא יצא גליון, הרי שסדר הלימוד ממשיך כרגיל, ונשתדל אף כאשר אין גליון לשלוח את ההספק השבועי למעוניינים. מי שרוצה לקבל את ההספק השבועי בשבועות בהם לא יצא גליון, נא לשלוח בקשה לדוא"ל הרשום למטה.

מלבד זאת אנו שבים ומבקשים כי מי שיכול לשלוח לנו הערות שאלות ובפרט מאמרים על נהחומר הנלמד, נודה לו מאד, ויהיה בכך אף משום זיכוי הרבים של מאות המנויים הקבועים של הגליון החשוב. [נא להשתדל לשלוח את הדברים בטווח זמן סביר של כשבועיים או שלושה לפני הזמן הצפוי של לימוד החומר המדובר].

בברכה

מערכת שלישי במקרא

יוצא לאור ע"י מערכת "שלישי במקרא".

ליצירת קשר:

shlishe24@gmail.com

התמונות באדיבות "ויקיפדיה".

תמצית הענינים

תמצית הפרקים הנלמדים בהספק השבועי

תורה: פרשת בהעלותך

הציווי לאהרן שידליק את נרות המנורה.
הכשרת הלויים לעבודה לפני ה'.
הציווי לעשות את הפסח.
צורת נסיעת ישראל וחנייתם במדבר, ע"פ הענן השוכן על המשכן.
הציווי לעשות חצוצרות שעל פיהם יתכנסו ויסעו העדה.
המסע הראשון של בני ישראל על פי ה'.
המתאוים ועונשם.
האספוסף מתאוים לבשר, ומשה לא רוצה להנהיג יותר את ישראל.
ה' אומר למשה שיאסוף שבעים זקנים שישאו עמו את משא העם.
ובמקביל ה' מוריד לישראל בשר, ומכה אותם כשהבשר בין שיניהם.
מרים אחות משה מצטרעת אחר שדיברה עם אהרן אחיה במשה. והעם לא נסעו עד שנטהרה מרים.

נביאים: מלכים-א פרקים ה-יב

פרק ח

שלמה מקהיל את זקני ישראל, ומעלה את הארון מעיר דוד, לבית המקדש.
תפילת שלמה.
שלמה והעם זבחו זבחים רבים לה', ועשו חג לכל ישראל.

פרק ט

ה' נראה אל שלמה בגבעון, ומזהירו לילך בדרכי דוד אביו.
קשרי שלמה וחירם מלך צור.

פרק י'

ביקור מלכת שוא בירושלים.
תיאורים על עושרו של שלמה.

פרק יא

שלמה פנה אחר נשים נכריות ואלוהיהם.
ה' אמר כי יקרע את מלכות בית דוד, בימי בן שלמה.
ירבעם בן נבט מעבדי המלך מרד בו, והנביא אחיה השילוני ניבא לו כי הוא ימלוך על י' שבטים מישראל.
שלמה ביקש להמית את ירבעם, אולם הוא נמלט למצרים.
שלמה מת ורחבעם בנו מולך תחתיו.

פרק יב

ירבעם חוזר ממצרים, והוא דורש בשם העם כי רחבעם יקל את עול המלוכה מעל ישראל.
הזקנים אומרים לרחבעם כי מוטב שיקבל את דרישת העם, אולם הוא פונה אחר עצת הנערים, שאומרים לו לסרב לעם ולהגביר עליהם את עולו.
ישראל מורדים במלכות בית דוד, ורוגמים למות את אדורם שבא לגבות את מס המלך.
כל ישראל מלבד שבט יהודה ממליכים עליהם את ירבעם.
רחבעם מקהיל את יהודה ובנימין להילחם על ישראל ולהשיב את המלוכה, אולם ה' אומר להם ביד שמעיה הנביא כי לא יצליחו במלחמתם והם חוזרים למקומם.
ירבעם חושש כי עליית ישראל לרגל בירושלים תערער את מלכותו, והוא עושה שני עגלי זהב כתחליף לביהמ"ק, וכן הוא קובע חג חדש לישראל.

שערי תהלים

פתיחות הפרקים

מתוך 150 פרקי ספר התהלים, יש כשמונים פרקים הפותחים בפתיח כלשהו, דוגמת 'למנצח' 'מזמור' 'מכתם' ועוד, זאת מלבד 15 המזמורים הפותחים ב'שיר המעלות'.

בביאור לשונות אלו, עסקו כל מפרשי התהלים, וכל אחד מהם הולך בדרך משלו למצוא ללשונות אלו פשר.

בפרק זה נביא בקצרה את עיקרי השיטות השונות, ולאחר מכן נציע פירוש המשלב דעות כמה מן הפרשנים, ונראה כי הוא הפירוש המיושב ביותר לדרך הפשט.

בפתיח ל-55 פרקים מופיע המילה 'למנצח'. 21 מתוכם המילה נסמכת, כגון "לְמַנְצֵחַ עַל שְׁשָׁנִים" (מה), לְמַנְצֵחַ עַל מְחִילָת (נג), ועוד. ואילו בשאר המקומות מופיע המילה לבד, כתוספת לשם המחבר, כגון: "לְמַנְצֵחַ מְזִמֹּר לְדָוִד" (יט ועוד רבים).

בביאור לשון 'למנצח', מצאנו הסכמה בין המפרשים, כי פירושו שמזמור זה נמסר ללויים בבית המקדש לשוררו על הדוכן. על דרך זה פירשו פ את הצמד: "למנצח בנגינות", וכך כתב רש"י (פרק ד): 'למנצח בנגינות - מזמור זה יסד דוד, שיאמרוהו בני לוי המנצחין בנגינות בשיר על הדוכן. לשון נצוח נופל במתחזקים בעבודה, כענין שנא' (עזרא ג) יעמדו הלויים מבין עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה'. כך כתב גם המצודות (שם): למנצח - רצה לומר, המזמור הזה של דוד, נמסר לבן לוי המנצח, לנגנו בנגון בבית המקדש. רד"ק: והנראה כי המנצח הוא אשר היה על המשוררים, וע"י המנצחים היו נאמרים המזמורים.

לפי"ז המקומות בהם מופיע סמיכות של מילה אחרת כגון 'על השמינית' על הגיטית' וכדו', נוטה רש"י לפרש כי מזמור זה נמסר ללויים, לנצחו [לנגנון] עם כלי פלוני. כך גם נקט המצודות'.

במקומות רבים מנסה רש"י לבאר את משמעות שמו של הכלי-זמר המוזכר ובר"כ המצודות' הולך בעקבותיו. לדוגמא, בפרק ח' כתב רש"י: 'הגיתית - כלי זמר שבא מגת'. וכן בפרק ו': 'על השמינית - כינור של שמונה נימין ושמינית שמו'.

[רש"י מוסיף פעמים רבות פירוש על דרך הדרש. לדוגמא בפרק כ"ב שם כתב רש"י: 'אילת השחר - שם כלי שיר, ד"א על כנסת ישראל שהיא אילת אהבים הנשקפה כמו שחר'].

הרד"ק מחלק כי חלק מהמילים הינם שמות כלי זמר שונים, ולעומת זאת חלק מהמילים מייצגות את סוג המנגינה [אולי המקצב]. בפירוש זה נוקט הרד"ק כדעת הרס"ג שכתב בהקדמתו כי יש מן המזמורים שהוא בלחן אחד כולו ולא ישתנה, והיא כל מה שצוינו באיכות 'על נגינת'... ומהם שהוא נאמר בלחנים רבים שונים, והוא מה שפתח בו ב'נגינות'. הרס"ג מוסיף כי המזמורים שנפתחו ב'שיר המעלות' הינם בעלי לחן גבוה, וכן על זו הדרך.

דוקא מי שבכל פירושו למקרא נוטה לייחס משמעות לכל מילה, ושינוי לשון, אשר לפעמים בפירושו מגלה הוא על פי מילים ספורות סיפור שלם שלא נכתב כלל במקרא - הלא הוא המלבי"ם - ובפרט בספר תהלים, מפרש הוא כל מזמור באיזה הקשר נאמר אף כאשר נראים הדברים כניחוש בעלמא, דוקא הוא נמנע לחלוטין מלעסוק בשאלה זו, וכותב הוא בהקדמתו מילים חריפות על התעסקות הפרשנים שלפניו בענינים אלו.

וזה לשונו: 'לא ארקח הלום, קטורת רוקח, כמתכונת מעשה מרקחת, אשר יעשו המבארים להריח בה... אשר הרבו חקירות והשערות, על תכונת הכלי-זמר אשר נזכרו בראשי המזמורים, ועל מהותם, כמו: נחילות, שמינית, שגיון, גתית, עלמות, שושנים, עדות, שושן עדות, מכתם, יונת אלם, אילת השחר, מחלת, ידותון, המעלות, וחקירות יוצא

באלה. כי למה זה אצלול במצולת הדמיון, אל תהום אין חקר, אחרי כי נעלם מאתנו, אם הם שמות כלי ניגון, או שמות מיני נגינות [מקצבים\לחנים]. ואם הם שמות כלי ניגון, לא ידענו אם יש להם עתה עוד מציאות בעולם... וכל הצוללים בחקירות אלה וכאלה, העלו אבני תהו מתהום ההשערות, ויבנו מגדלים הפורחים באויר על כנפי רוח'.

לאחר הקדמה זו, ננסה לבאר בכל זאת את הדברים שנראים מוכרחים בפשוטי המקראות בפתיחי פרקי תהלים.

הנה מלבד המילה 'למנצח', אשר היא כאמור מורה על היות פרק מסוים מיועד לשוררו על הדוכן, הרי שניתן להבחין שפרקי תהלים אינם מסוג אחד. בראש 57 פרקים נכתב 'מזמור', בראש 13 נכתב 'משכיל', בראש 6 'מכתם' ובראש 4 כתוב 'תפלה'.

נראה כי מילים אלו מעידים על סוג הפרק, וכך לדוגמא פירשו המפרשים את המילה מכתם, וכך כתב רש"י בפרק טז: 'מכתם לדוד - לשון עטרה כמו כתם, שמשמע דבר זה היה רגיל לומר דוד... והי' לו כעטרה', והמצודות כתב: 'מכתם - מלשון כתם והוא הזוהב הטוב ורצה לומר שהיה המזמור הזה חביב לפניו ככתם'. [אמנם רש"י הביא פירוש אחר כי הוא ג"כ סוג ניגון].

מעתה נראה כי ישנם שלושה חלקים אפשריים בראש כל מזמור, ויש הכוללים את כולם יש את חלקם, ויש שאין בראשם כלום.

החלק הראשון הוא יעוד הפרק,

יש שכתוב בו רק 'למנצח' (לא), שפירושו כאמור.

יש שנוסף בו שם הכלי בו משוררים את הפרק לדוגמא "לְמַנְצֵחַ \ עַל מְחֹלֵת" (נג).

יש שנכתב בו רק שם המשורר שתפקידו לשורר את הפרק, לדוגמא: "לְמַנְצֵחַ \ לְבְנֵי קָרַח" (מט).

ויש שנכתבו בו שניהם, לדוגמא: "לְמַנְצֵחַ \ עַל שְׁנַיִם \ לְבְנֵי קָרַח" (מה).

החלק השני הוא שם המחבר, ב73 פרקים מופיע שמו של דוד המלך, בפרקים אחדים מופיעים שמותיהם של משה, שלמה, ועוד, ובמזמורים רבים אין שם.

החלק השלישי הוא סוג הפרק, אשר כאמור מתחלק ל'מזמור' 'משכיל' ועוד.

אם אכן שיטה זו נכונה היא, הרי שניתן להבחין בקלות במקרים רבים אם השם המופיע בראש המזמור הינו שם המחבר, או שם הלוי המנצח, לדוגמא בפרק לט: "לְמַנְצֵחַ לְיְדוֹתוֹן מְזֻמֹּר לְדָוִד", הרי ברור שהמנצח הוא ידותון, ואילו המזמור חובר ע"י דוד. אמנם ברור כי לא תמיד מי ששמו אחר המילה למנצח הוא אכן המנצח, כיון שיש גם פרקים המתחילים "לְמַנְצֵחַ לְדָוִד", במקרה זה נאמר כי הפיסוק הוא בים המילה למנצח, לביין ההמשך שמתחיל 'לדוד' או 'לדוד מזמור'.

פרשני המקרא

תולדותיהם של מפרשי התנ"ך

רבי אברהם בן-רמון

מאת: הרב משה שמואל פרל-גולד.

רבינו אברהם בן רבי חיים בן-רמון, (מכונה אף ראב"ח בן-רמון). מחכמי קטלוניא בדור שלפני גירוש קנ"א. בדור זה של תהפוכות ותמורות רבות, כשכוחם של שונאי ישראל עלה ונתחזק, העמיד הקב"ה לישראל חכמים גדולים שהאירו את עיניהם של ישראל, בדור זה של חכמים וסופרים רבים, שרבים מהם אף נתעסקו בפירושי המקראות, והלא הם הר"ן מגירונדי ותלמידיו.

בין חכמים אלו עמד גם רבינו אברהם בן-רמון, שאף שלא נתפרסם כלל עד לדורות האחרונים, מכ"מ מתוך חיבורו לספר תהלים, ניכרת גדלותו בתורה וביראה, וראייתו את הגות ומחשבת ישראל בדרכם של הר"ן ותלמידיו.

על קורותיו של ראב"ח לא נודע לנו כלל, מלבד ממה שכתב ראב"ח עצמו בהקדמת ספרו, וממנה ידועים לנו מעט הפרטים על חייו.

ראב"ח נולד בעיר ברצלונה (Barcelona) שבמדינת קטלוניא (Catalunya - קטלוניא), כפה"נ בסביבות שנת ה"א ק"כ, שם החל בלימודיו כשהוא לומד בעיקר מפי אביו רבי חיים בן-רמון, על שאר רבותיו של ראב"ח לא ידועים לנו פרטים, אמנם כפה"נ קיבל תורה גם מרבה של ברצלונה באותה העת, הלא הוא רבינו נסים בן רבי ראובן מגירונדי, שהאיר עיני העולם בתורתו וחיבוריו.

בסביבות שנת ה"א קל"ח יצאה משפחתו של ראב"ח יחד עמו מעיר הולדתו, מפחד הגזירות שנתרבו, כשהם עוברים לעיר ברבסטרו (Barbasteto) שבמדינת אראגון (Aragón), ושם חי ראב"ח את שארית חייו.

בשנת ה"א קנ"א נגזרה גזירת גירוש על יהודי קטלוניא, כשגירוש מתלווים מעשי טבח והמרות דת בשיעורים מחרדים, והנה מלכתחילה נועדה מדינת 'אראגון' להיכלל בגזירה נוראה זו, ורק אחר שתדלנויות ומאמצים רבים הצליחו יהודי אראגון להנצל מגזירה זו, ואנו מוצאים את ראב"ח מתאונן על צרות אלו ורבות כהנה.

מכ"מ בשנים אלו עכ"פ, התנהלו חייו האישיים של ראב"ח על מי מנוחות פחות או יותר, והוא נושא אשה ומתברך בבנים ובנות רבים, הוא אף נעשה בעת זו לאדם אמיד בעל נכסים רבים, אם כי עסקו העקרי הוא לימוד התורה והרבצתה, כשכפה"נ הוא אף נעשה מלמד לתלמידים בעיר.

אמנם לא לעולם חוסן ובראשית שנת ה"א קע"ג החליט פרננדו מלך קטלוניא שר"י על ויכוח בין נציגי היהודים לנציגי הנוצרים, שנערך בחצר האפיפיור הספרדי - בנדיקטוס השלושה עשר ימ"ש בעיר 'טורטוסה' (Tortoussa). מבין היהודים נבחרו 22 צירים מקהילות שונות (16 מתוכם נזכרים בשםם בספר 'שבט יהודה' לרבינו שלמה ן' וירגה), ראב"ח נבחר כאחד מצירים אלו, אם כי הוא פה"נ השתתף רק כצופה מן הצד, ולא לקח חלק פעיל בוויכוח עצמו.

בויכוח האמור נידונו הוכחות מסולפות לאמיתות השקפות הנצרות ע"פ התלמוד הבבלי, והוא נמשך במשך שש עשר חודשים, כשבמשך כל הזמן הזה נאסר על הצירים היהודים לעזוב את העיר. ואם לא די בכך בסמוך לסיום הויכוח הנזכר החל האפיפיור בויכוח חדש שכלל בעיקר השמצות על התלמוד.

בתום הויכוחים קרוב לסוף שנת ה"א קע"ה, הוציאו מלך קטלוניא והאפיפיור צו משותף, המורה כי על היהודים למסור מיד את כל ספריהם לידי הכנסייה לצורך צנזורה, לכשנמסרו הספרים לידי הכנסייה שוב לא חזרו לבעליהם.

במהלך כל תקופה קשה זו נתרבו המרות הדת בעם הקודש, מי מרצון מחמת כובד הצרות, ומי באונס ובכפייה. אף על הצירים עצמם נתנו לחצים גדולים שימירו את דתם, כדי ליצור רושם בעם, ובאמת חלקם לא יכלו לעמוד בלחצים אלו, וביניהם גם מנכבדי העם.

גם ראב"ח הועמד ב'מצרף הבחינה' כלשונו, ואף העמידוהו בייסורין קשים כדי שימיר את דתו, אך הוא עמד על דעתו ודעת קונו, כשלקראת סיום הויכוח השני הוא אף מצליח לברוח מהעיר 'טורטוסה', והוא אינו חוזר לביתו מפחד השלטונות, וגם מפני שהקהילה בעירו 'ברבסטרו' נתפזרה מחמת גזירות השמד. והוא פונה לאחת מערי קטלוניא או אראגון, שאת שמה הוא אינו מגלה בהקדמת ספרו, ובה הוא חוזר להרביץ תורה כמקודם, ובעת הזו הוא מחבר בעקבות הויכוחים השונים הנזכרים לעיל, את חיבורו על ספר תהלים שהוא חיבורו היחיד שבידנו.

חיבורו של ראב"ח:

נמל ברצלונה - עיר הולדת ראב"ח

פירוש ספר תהלים. חיבור זה כאמור לעיל, נתחבר ע"י ראב"ח לאחר הויכוחים השונים עם הכמרים, שנערכו בעיר 'טורטוסה' שבקטלוניא, ומכיון שכך הדים רבים להתפלמסות עם טענות הנוצרים מופיעים בחיבור זה, שהרי הוא ביאור לאחד מספרי הקדש החביבים על הנוצרים ימ"ש, ונוהגים הם להביא ממנו 'ראיות' רבות לדעותיהם הכוזבות.

בחיבורו זה נצמד ראב"ח לפשט ככל יכולתו, עם כי אין הוא נמנע מלפרש בעת הצורך גם 'על דרך הדרוש', כשהוא משתמש בעיקר במדרשי חז"ל, וכפה"נ גם מחדש דרושים מדעתו לצורך פירוש הפסוקים, ואף פירושים על דרך הקבלה מביא המחבר, אם כי לעתים רחוקות יותר.

פן נוסף בפרשנותו של ראב"ח, היא השימוש המרובה ככל חכמי דורו בפרושים באופן פילוספי למקרא, על פי דרכו של הרמב"ם כמובן, כשבכך הולך ראב"ח בעקבות חכמי הדור שלפניו, הלא המה הר"ן ותלמידו הגדול רבי חסדאי קרקש בעל ספר אור ה', יש לצי' כי בתחום זה מושפע ראב"ח רבות מבן דורו המבוגר יותר, הלא הוא רבינו יוסף אלבו בעל ספר העיקרים' תלמיד ר"ח קרקש.

חיבור זה עבר עריכות חוזרות ונשנות ע"י מחברו, דבר הניכר גם בכתבי היד של החיבור. דבר נוסף הראוי לציון הוא, שראב"ח בשונה מרוב מפרשי ספר תהלים, אינו פוטר כפלויות לשון וכדו' במליצת המשורר, אלא טורח לבאר כל מילה ומילה שבפסוקים. חיבור זה הוהדר לראשונה ע"פ שלושה כתבי יד, ע"י מכון 'באר אברהם' בשנת תשס"ט.

תגובות הערות והארות למאמר 'פרשני המקרא', ניתן לשלוח בדוא"ל: moshegmosheg@gmail.com

"על פלג'י במים".

אמר רבי תנחום בר חנילאי: לעולם ישלש אדם שנותיו - שלישי במקרא, שלישי במשנה, שלישי בתלמוד. מי ידע איניש כמה חיי? כי קאמרינך ביומי. ('עבודה זרה' יט)

רש"י: ביומי - ב' ימים מקרא, וב' ימים משנה וכו', וכן כל שזוע ושזוע.

'תוספות': ליומי - בכל יום.